

Тетяна МОЛДАВСЬКА
(Запоріжжя, Україна)

УДК : 342.828.2 (477.7)

**Вибори до обласних Рад депутатів:
організаційні аспекти
(на прикладі південних областей УРСР)**

Вибори як спосіб формування законодавчих та представницьких органів влади є однією з головних ознак демократичного суспільства. У радянській державі виборам до центральних та місцевих органів влади, не дивлячись на їх безальтернативність, відводилася важлива роль. По-перше, вони створювали стійку ілюзію демократичності та народності влади, оскільки потенційно депутатом міг стати кожен трудовий громадянин. По-друге, з депутатського корпусу формувалася особовий склад виконавчих органів влади, і, таким чином, громадяни своїм “вибором” легітимізували їх повноваження. Цей принцип діяв на всіх рівнях державної влади – від Верховної Ради до сільських та селищних Рад.

Обласні Ради депутатів та їх виконкоми здійснювали взаємодію між вищими органами державної влади та управління та місцевими органами влади. Тому вибори до обласних Рад, відбір їх особового складу мали і важливе ідеологічне значення, і не меншу практичну актуальність.

Об’єктом дослідження виступає радянський виборчий процес, предметом – організаційні особливості виборів до обласних Рад депутатів. Хронологічні межі охоплюють період 1947–1990 рр.: від перших повоєнних виборів до останніх виборів на безальтернативній основі. До війни на території УРСР були проведені лише одні вибори до обласних Рад, тобто і політичний, і організаційний досвід проведення подібних кампаній був мінімальним. Широкі хронологічні рамки дозволяють прослідкувати процес від формування ідеологічної та організаційної стратегії проведення виборів до поступового нівелювання їх ідеологічного значення.

Джерельна база даного дослідження представлена справочинними та законодавчими документами. Комплекс справочинних джерел формує документація, яка продукувалася в ході діяльності самої Ради, її виконкому і системи відділів та управлінь, а також справочинна документація обласних комітетів КПУ, матеріалів вищих органів законодавчої, виконавчої та партійної влади – Президії ВР УРСР, уряду, та ЦК КПУ, які стосувалися організації виборчого процесу. Сюди відносяться звіти, інформації, рішення та додатки до них, протоколи засідань обкомів. Найбільш детально та масштабно представлена документація, що стосувалася організації та проведення перших двох повоєнних виборів до обласних Рад – у 1947 та 1950 рр. Джерела, актуалізовані у даній розвідці, є неопублікованими; вони зберігаються у ЦДАВО (ф. 1, ф. 2) та ЦДАГО (ф. 1) України, та обласних архівах Запорізької, Миколаївської, Херсонської, Одеської областей, Центральному державному архіві Автономної республіки Крим. Комплекс законодавчих джерел складаються з власне законодавчих та нормативних актів, що регламентували процес формування обласних Рад. Ці акти в законодавчо визначений термін [23] (протягом двох тижнів після прийняття) публікувалися в журналах “Відомості Верховної Ради Української РСР” – органу Верховної Ради УРСР та “Збірнику постанов Української РСР” – органу Ради Міністрів. Конституції УРСР виходили окремими виданнями. Рішення партійних органів, ЦК КПУ, які стосувалися діяльності Рад, публікувалися в довідниково-інформаційному часописі “Справочник партійного работника”.

Необхідно зазначити, що матеріали, які висвітлюють хід виборів до обласних Рад, хронологічно представлені неоднорідно. Найбільш детально та масштабно представлена документація, що стосувалася організації та проведення перших двох повоєнних виборів до обласних Рад – у 1947 та 1950 рр. З великою ймовірністю можемо припустити, що посилена увага владних структур – у першу чергу, по “партійній лінії” в цей час мала політичну мету: необхідно було “демократично” оновити представницькі органи влади (адже з депутатського корпусу формувалася більшість особового складу виконавчо-управлінських структур), аби не допустити в них роботи осіб, які могли співпрацювати з німцями. В умовах повоєнної розрухи та нестачі, в соціально змороженому суспільстві існувала досить велика ймовірність зриву виборів – і через, власне, матеріально-технічні чинники, і через людський чинник. Після 1950 р. такої кількості звітно-інформаційної докумен-

тації, як під час виборів 1947 р. та 1950 р., вже ніколи не створювалося.

Традиційно, при позначенні органів влади, сформованих у результаті виборів, як синонім вживають також термін “представницькі органи влади”, маючи на увазі, що їх склад “представляє” інтереси чи політичні уподобання суспільства чи його частини, які обрали ту чи іншу партію чи громадян. Для означення системи Рад в СРСР також часто застосовували термін “представницька система”, маючи на увазі, що Ради та депутати “представляють” інтереси народу. Однак, існує теза, що радянська система була не представницькою, а станово-представницькою, оскільки до Рад всіх рівнів депутатів обирали за певною квотою, виробленою в партійних органах. Інколи поняття “представницькі органи влади” в сучасній політології взагалі вживається як синонім поняття “куріальна виборча система” [25, с. 164]. Виборча квота передбачала не лише соціальні критерії, як-то рід занять, місце в системі суспільного виробництва, але і демографічні – вік і стать. Так, наприклад, вважалося, що жінки в місцевих адміністративних органах влади мають складати в середньому 30% [29, с. 265]; до складу обласної Ради неодмінно мають обратися перший секретар обкому, керівники найбільших підприємств промислового комплексу та керівники найбільших колгоспів і радгоспів. Крім того, прибічники цієї точки зору виходять із того, що саме по собі радянське суспільство було до певної міри становим, і складалося зі стану селян, стану робітників, інтелігенції та партійно-державної номенклатури, а отже, система Рад мала всі ознаки становості, і вибори відбувалися за становим принципом – так, як вони відбувалися в європейських країнах Нового часу, за періоду станово-представницьких монархій [26, с. 164–166].

Після прийняття Конституції УРСР 1937 р. вибори з багатоступеневих перетворювалися на прями, тим самим їх показна демократичність значно збільшувалася [26, с. 239]. Таку систему деякі сучасні дослідники називають “декоративною демократією”. Вони виходять із твердження, що при відсутності антагоністичних класів, в умовах однопартійної системи, немає потреби в передвиборчій конкуренції кандидатів. Крім того, вважалося, що при керівній ролі компартії, Ради є громадськими організаціями, а депутатська діяльність фактично розглядалась як різновид звичайного громадського доручення, а не як форма політичного представництва, законодавчої роботи [32, с. 102].

На середину 1980-х рр. радянськими правознавцями було сформувано тезу, в якій обґрунтовувалося, що оскільки в умовах єдності радянського суспільства всі кандидати в депутати виступають з єдиною програмою, то висування та реєстрація двох і більше кандидатів не мало соціальної та економічної необхідності. Одна особа могла одночасно обиратися депутатом декількох Рад, однак варто зазначити, що така практика не була поширеною. Лише у 1979 р. новий Закон “Про вибори народних депутатів” закріпив, що громадянин не може, як правило, бути обраним більше як до двох Рад народних депутатів [24, с. 10].

Організацією виборчого процесу на місцевому рівні займалися дві структури: виконавчий комітет обласної Ради і його організаційно-інструкторський відділ та обком КПУ [27]. Але на загальнодержавному рівні виборчий процес організували і контролювали три органи влади: Президія Верховної Ради УРСР, Рада Міністрів та Центральний комітет КПУ. Відповідно організаційну роботу виконкомів та організаційноінструкторських відділів під час виборів контролювали Президія Верховної ради УРСР та Рада Міністрів, обкомів КПУ – ЦК КПУ. Графіки організації виборчого процесу та кошторис затверджувалися рішеннями виконкому [8, арк. 108–110], організаційні заходи забезпечував його оргінструкторський відділ [19, 21].

Обком КПУ, не будучи органом державної влади, видавати організаційно-розпорядчі акти не міг. Відповідно у виборчому процесі він виступав як громадська організація, контролюючи відповідну діяльність райкомів та найбільших партійних осередків на підприємствах. Уся організаційно-звітна та розпорядча документація, що супроводжувала виборчий процес, також рухалася за трьома напрямками: органи державної виконавчої влади, органи представницької влади (Президія Верховної Ради УРСР) та партійні структури. Однак ця документація не могла дублюватися.

Згідно з радянським законодавством, день виборів установлювався Президією Верховної Ради не пізніше ніж за 45 днів до терміну виборів – згідно Положенням про вибори в обласні, міські, сільські та селищні Ради депутатів трудящих від 28 липня 1939 р. [23, с. 5], і не менше ніж за 2 місяці – згідно з Конституцією 1978 р. Тоді ж починалися організаційні роботи з їх підготовки та агітаційна кампанія [30, с. 352]. У самому виборчому процесі можна виділити два етапи. Перший охоплював період від визначення дати виборів до висування

кандидатів в депутати: він складав в середньому два місяці. На другому етапі відбувалося висування кандидатів, агітаційно-масові заходи, як-то зустрічі “кандидатів” зі своїми виборцями, агітаційні концерти, реєстрація кандидатів, виготовлення та розповсюдження бюлетенів та власне самі вибори.

На першому етапі провідну роль в організації відігравав саме виконавчий комітет. Після встановлення дати виборів відповідний Указ Президії Верховної Ради УРСР розсилався по обласних виконавчих комітетах, які, в свою чергу, мали розіслати його по виконавчих комітетах районних Рад. У цей час фінансові відділи готували, а виконкоми затверджували кошториси на проведення виборів, які надсилалися до планово-фінансового відділу Президії Верховної Ради. Кошти на проведення виборів ніколи не закладалися до обласного бюджету завчасно, на стадії його формування, а надсилалися окремо. Наприклад, у 1947 р. для проведення виборчих кампаній Радою Міністрів на Запорізьку область було виділено 671 600 крб., на Миколаївську – 449 100 крб., на Одеську – 879 500, і на Херсонську – 429 700 крб. [9, арк. 6]. Кількість грошей, звичайно, прямо залежала від кількості виборчих округів, яка, у свою чергу, залежала від кількості населення області. На середину 1950-х рр. на одну районну виборчу комісію виділялося по 850 крб., на міську та районну в місті – по 450 крб., на сільські та селищні – по 282 крб. На окружні виборчі комісії по виборах до обласних Рад виділялося в середньому по 450 крб., на дільничні – по 250 крб. [20, арк. 15].

Кількість виборчих округів по виборах до обласних Рад мала стійку тенденцію до збільшення; особливо динамічним це явище було в 1939 – 1959 рр., тобто під час проведення перших трьох виборчих кампаній “обласного рівня”. Так, наприклад, при виборах 1939 р. в Миколаївській та Херсонській областях було створено по 45 виборчих округів, а вже в 1947 р. – по 70. У Запорізькій області було створено відповідно 64 та 81 виборчих округи [7, арк. 29]. Протягом 1950 – 1969-х рр. кількість виборчих округів була відносно стабільною, однак із початку 1970-х рр. вона знову збільшується. На кінець періоду, що досліджується, для проведення виборів до обласних Рад створювалося від 150 до 500 виборчих округів.

За три місяці до дати виборів обласні виконавчі комітети затверджували графік-календар організаційних заходів по проведенню виборів до місцевих Рад. За два місяці відбувалося висування кандидатів

у виборчі комісії, відбір місць для виборчих комісій та прийняття й опублікування рішення про затвердження складу виборчих комісій.

За 35 днів відбувалося висування представників до складу окружних виборчих комісій, затвердження їх складу рішенням виконкому і відбір та обладнання приміщень для окружних виборчих комісій. За 30 днів мали бути висунуті представники до дільничних виборчих комісій, утворені виборчі дільниці, прийнято та опубліковано рішення про їх затвердження. За 25 днів затверджувалося та публікувалося рішення про затвердження [21, арк. 43–47].

За 20 днів до дати виборів збиралися дані про кількість виборців, публікувалися та вивішувалися на виборчих дільницях списки виборців. В цей же час починалося висування кандидатів в депутати обласних та районних Рад, їх реєстрація та публікація біографічних даних в обласних і районних газетах. За 15 днів до виборів починали проводити зустрічі з кандидатами в депутати обласних та районних Рад, висувалися кандидати в депутати Рад інших рівнів. За 10 днів публікувалися списки всіх зареєстрованих кандидатів в депутати та проводилися зустрічі з виборцями. В цей же період друкувалися виборчі бюлетені. За 3 дні до виборів представники виконавчих комітетів перевіряли готовність виборчих дільниць та розвозили виборчі бюлетені по дільницях [18, арк. 108–111] Витрати на транспортування та розвезення виборчих бюлетенів рахувалися окремим кошторисом.

Звіти про поточну організацію виборчого процесу від імені виконавчого комітету не готувалися і не надсилалися. Насправді, весь контроль за їх організацією та матеріально-технічним забезпеченням покладався на обкоми, які, в свою чергу, як свідчать джерела [14; 15; 16], поспішали перекласти цю роботу на плечі районних комітетів КПУ, а ті, в свою чергу, – на місцеві партосередки. В 1940-х – першій половині 1960-х рр. важкою перешкодою для безболісного виборчого процесу були саме матеріально-технічні труднощі: не вистачало столів, стільців, канцелярських приладів; безліч дільничних виборчих комісій в віддалених селах не були телефонізовані та радіофіковані, в деяких не було електропостачання [8, арк. 13]. Не вистачало транспорту, стан доріг міг унеможливити навіть привезення бюлетенів (в цей період вибори до місцевих Рад відбувалися наприкінці лютого – в березні: якраз в період відлиги).

Траплялися і більш серйозні порушення, такі як внесення до виборчих списків осіб, що не мали права голосувати, помилки в прізви-

щах виборців, невнесення їх до списків, початок роботи виборчих комісій із запізненням [10–13].

У той же час обкоми КПУ, не будучи управлінськими органами, не могли видавати рішення чи розпорядження про радіофікацію чи телефонізацію певного населеного пункту, чи про виділення якихось матеріальних ресурсів з фондів облспоживспілок. Вони могли лише вказувати на необхідність організаційної роботи [27, с. 25–26]. Тому в протоколах засідань обкомів, в звітних матеріалах лише констатуються факти про ті чи інші матеріально-технічні труднощі в проведенні виборів та даються вказівки райкомам виправити ситуацію. Однак райкоми, без райвиконкомів, також не могли нічого зробити.

Висування та реєстрація кандидатів у депутати, як вже зазначалося, відбувалися за 30 днів до встановленої дати виборів. Однак відбір майбутніх “народних обранців” починав здійснюватися за півроку до дня виборів. Депутатами обласної Ради неодмінно обиралися голова діючого облвиконкому, в разі потреби – особа, що мала зайняти цю посаду в наступну каденцію [8, арк. 245], перший та другий заступник голови (або особи, що мали зайняти цю посаду), начальники управління освіти, промисловості та сільського господарства, голови відділів охорони здоров’я та соціального забезпечення [5, арк. 81]. Щодо керівного складу всіх виконавчо-управлінських структур (кількість яких збільшувалася з року в рік), то їх висування було обов’язковим. Обов’язково обирався перший та другий секретар обкому КПУ, голова міськвиконкому обласного центру. Щодо всіх інших найвищих посад в системі адміністративної влади в області, то їх депутатство в обласній Раді не було загальнообов’язковим. Це стосувалося, зокрема, голови обласного суду, прокурора області, начальника управління КДБ в області, начальника обласного управління МВС, першого секретаря міського комітету КПУ.

Якісний склад обласних Рад затверджувався в ЦК [5, арк. 31]. Рекомендувалися в першу чергу певні посади, під які вже потім підбирали конкретних осіб. До переліку посад, рекомендованих в 1947 р., включалися секретарі обкомів, завідувачі відділами обкомів, секретарі міськкомів та райкомів, голови та заступники облвиконкомів, секретарі та завідувачі відділами облвиконкомів, голови та секретарі райвиконкомів, голови сільських Рад, директори промислових підприємств, інженерно-технічні кадри підприємств, директори радгоспів, МТС та голови колгоспів, бригадири, ланкові та завідувачі фермами,

спеціалісти сільського господарства, лікарі, вчителі, наукові працівники, військовослужбовці, працівники КДБ, МВС та судово-прокурорських органів, редактори газет, профспілкові працівники та “представники інших професій”. Також формувалися рекомендації щодо вікових характеристик складу Рад, рівня освіти майбутніх депутатів; однак, останнє особливо принципового значення не мало.

Процес формування списків кандидатів в депутати відбувався в декілька етапів. Спочатку список рекомендованих посад затверджувався в ЦК КПУ та надсилався до обласних комітетів КПУ. Потім обласні комітети надсилали списки “рекомендованих кандидатів” із зазначенням їх прізвищ, посад, віку до ЦК, де вони коригувалися та надсилалися назад до обкомів. Саме на цьому другому етапі і формувалася варіативність особового складу обласних Рад. Ця варіативність була незначною, але все ж таки присутньою. На рівні ЦК КПУ висунування та затвердження мали безособовий характер: викреслювалися та додавалися посади із вказуванням соціально-демографічних характеристик бажаного кандидата. На рівні ж обкомів приблизні поіменні списки кандидатів в депутати обласних Рад уже мали бути готові, разом із біографіями за формами, затвердженими на засіданнях обкому [6, арк. 29; 7, арк. 215; 8, арк. 45].

Під час підготовки до виборів в 1950 р. списки рекомендованих посад вже не створювалися. Створювався лише загальний список якісного складу всіх обласних Рад УРСР з зазначенням трьох категорій – робітники, селяни та службовці [85 арк. 3]. Також створювалися поіменні списки депутатів обласних Рад попереднього скликання, яких не рекомендували обирати в майбутню Раду, зі вказуванням причин. Більшість “нерекомендованих” були робітниками та селянами, які не проявили достатньої активності на теренах своєї депутатської діяльності. Однак, поширеною причиною був і “моральний розклад в побуті”, зокрема грубість у поведженні з підлеглими, пияцтво, подружні зради тощо. Серед депутатів – керівного складу виконавчо-управлінських та господарських структур, поширеною причиною невисування були зловживання службовим положенням та невідповідність посадовим обов’язкам. Наприклад, керівник Запорізького харчопрому Рибалка І.Н. за службові зловживання взагалі був відданий під суд. У секретаря Запорізького облвиконкому Романенка І. Є. виявили закордонних родичів. Голову Якимівського райвиконкому Каніболоцького С.А. рекомендували не висувати за зловживання посадовими обов’язками [8, арк. 45–51, 229].

Однак принагідно варто зазначити, що до “зловживання посадовими обов’язками” на рівні обласних виконавчо-управлінських органів відносили використання службового автомобіля для власних потреб, подовження терміну відпустки тощо.

Протягом 1950–1960-х рр. інформація про майбутній склад обласних Рад стає значно обмеженішою. Приблизно за 1,5–2 місяці обкоми надсилали до ЦК КПУ пропозиції щодо майбутнього складу Рад. В списках виділялися лише три категорії: робітники, колгоспники та службовці. З початку 1970-рр. обов’язковими для виділення стають не лише соціальні, але й демографічні характеристики. При поданні пропозицій щодо майбутнього складу обласних Рад обкоми мали вказувати у кількісному та відсотковому вираженні кількість робітників, колгоспників, жінок, безпартійних, осіб, віком до 24 років, осіб, віком 25–29 років, членів ВЛКСМ [19, арк. 54; 21, арк. 23]. Також при поданні звіту рекомендованих кандидатів в депутати вказувалося, скільки з них одночасно були обраними або обиралися депутатами Верховних Рад УРСР та СРСР. Однак, зазвичай, ці депутати складали не більше 2,5% від загального складу тієї чи іншої обласної Ради (тобто 3–6 осіб). Також вказувалося, скільки майбутніх депутатів були членами або кандидатами в ЦК КПУ – їх кількість не перевищувала в середньому 2%, та членами і кандидатами обкому та ревізійної комісії: їх кількість була значно більшою – 29–30%. Так, наприклад, в лютому 1973 р. Запорізький обком надслав до ЦК КПУ інформацію, що до Запорізької обласної Ради XIV-го скликання буде обрано 36,1% робітників, 37,9% колгоспників, 16,8% комсомольців та 45,5% жінок [21, арк. 34]. До Кримської обласної Ради мали обрати 43% робітників, 12% колгоспників, 18,3% комсомольців та 43,8% жінок. У складі Миколаївської обласної Ради передбачалося 33,1% робітників, 21,5% колгоспників, 18,5% комсомольців та 46,6% жінок [3, арк. 13]. Ці дані залишалися безособовими. Загалом, в середньому дві третини депутатів Рад будь-якого рівня мали складати робітники та селяни; таким чином, для представників інтелігенції, куди включалися також і партійна номенклатура та радянські працівники, відводилося одна третина складу обласної Ради. Запланованого відсоткового поділу за всіма іншими категоріями не фіксували. Рекомендований обкомом склад обласної Ради надсилався до ЦК КПУ приблизно за місяць до дати виборів.

Щодо кандидатів у депутати осіб, які не займали керівних посад, в тому числі і представників службовців, то їх відбір та просування

мали, скоріше за все, варіативний, випадковий характер. Однак загальні вимоги до майбутніх депутатів не були особливими: людина не повинна була притягатися до кримінальної відповідальності, мати засуджених родичів або родичів, які проживають за кордоном, не мати стягнень за місцем роботи. Відбір кандидатів покладался на районні комітети КПУ, які, в свою чергу, спрямовували цю роботу на місцеві виробничі партосередки. При цьому треба зазначити, що документально – принаймні на обласному рівні – за браком документальних джерел процес власне висування відслідкувати неможливо, оскільки зберігалися лише списки та характеристики на кандидатів у депутати Верховної Ради УРСР, яких затверджували поіменно.

Траплялися випадки, коли збори трудового колективу відмовлялися підтримати певну кандидатуру. Наприклад, у 1965 р. колектив Запорізького обласного музично-драматичного театру не підтримав кандидатуру свого директора Магара В.Г., який обирався депутатом обласної Ради починаючи з 1947 р. Це пояснювалося тим, що через “погіршення стану здоров’я” керівник ускладнив стосунки з підлеглими. Після цього інциденту Магар В.Г. депутатом обласної Ради більше не обирався. У цьому ж році, в ході висування в кандидати, Ленінський райком КПУ Запорізької області не повідомив обком по те, що колектив підприємства “Промстройтрест” не підтримав кандидатуру в депутати Соболевського В.П. (посада не зазначалася), намагаючись, таким чином, зробити його депутатом без згоди колективу, від імені якого він обирався. Однак обком заборонив це робити, В.П. Соболевського кандидатом в депутати не зареєстрували [20, арк. 57].

У передвиборчий період обласні комітети КПУ надсилали до Президії ЦК КПУ інформацію про хід підготовки до виборів: у середньому надсилялося не більше 2-3 звітів [2, арк. 11; 8, арк. 72]. Інформація, яка висвітлювала організаційні моменти підготовки до виборів, мала переважно обмежено-локальний характер. Висвітлювалися переважно лише позитивні моменти: взяті колективами соціалістичні зобов’язання на честь виборів, високий рівень підготовки агітаторів та лекторів тощо. При цьому, характерна випадкова деталізація: позитивне сприйняття виборів населенням в якомусь конкретному селі, схвальні відгуки на адресу конкретного кандидата в конкретному колективі. У ті роки, коли вибори до місцевих Рад проводилися одночасно з виборами до Верховної Ради УРСР, інформація про хід виборчих кампаній не розмежовувалася [1]. У роки, коли дата виборів не

збігалася, інформація про хід підготовки виборів саме до обласних Рад ніколи не виокремлювалася. Більш того, її кількість значно посту-палася інформації щодо виборів до міських чи сільських Рад.

У день виборів 5 разів на добу місцеві органи влади мали інфор-мувати вищі органи влади про їх хід. Як уже зазначалося, контроль відбувався по трьома напрямками: звіти до Президії Верховної Ради підписувалися (відповідно подавалися від імені) секретарем виконав-чого комітету, до Ради Міністрів – від імені голови облвиконкому, і до ЦК КПУ – відповідно, від імені першого або другого секретаря обко-му. Зазвичай, до 12 години дня (вибори починалися з 6 години ранку) в голосуванні брали участь від 80 до 90% виборців, а загальна явка складала від 99, 95% до 99,99% від усіх зареєстрованих виборців [4, арк. 12].

Щодо встановлення результатів виборів формально в радянській державі діяв принцип простої більшості, тобто обраним вважався кандидат в депутати, який набрав на виборах більше половини голосів усіх виборців, які прийняли участь у голосуванні. Результати мали оголошуватися не пізніше, як на 5 день після виборів, але зазвичай вони оголошувалися вже на наступний, в крайньому випадку через день.

Протягом тижня після виборів обкоми надсилали до ЦК КПУ звіти про результати виборів, що мали переважно констатуючий ха-рактер. Обласні комітети КПУ наприкінці 1940-х–1950-х рр. неодно-разово фіксували факти своєрідної антиагітації та саботажу виборчо-го процесу. Як вже зазначалося, свої претензії та невдоволення життям люди висловлювали в першу чергу агітаторам. Особливо часто таке траплялося в сільській місцевості. Народом ширилися чутки, що Ра-дянський Союз воює з Англією та США і скоро програє в цій війні, а колгоспи розпустять. Люди скаржилися на голод, нестачу найнеоб-хіднішого [15, арк. 12; 41, арк. 45]. Однак, протягом двох наступних десятиліть, подібна інформація не зустрічається. Ймовірно, подібні факти просто не фіксувалися, або ж були поодинокими. Проте уже в 1980 р. знову фіксується інформація про негативне сприйняття і ви-борів, і радянської системи влади загалом. Щоправда, тепер це про-являлося в написах на виборчих бюлетенях. Серед них, зокрема, зу-стрічалися написи, в яких вибори називали “покаранням”, “виборами диктаторів”, заклики “відновити владу, за яку ми боролися, а не ту, що зараз” [17, арк. 15] а також негативні і нецензурні коментарі щодо

окремих кандидатів [2, арк. 95–99]. Можна зробити висновок, що це була своєрідна форма голосування проти існуючої виборчої системи та висловлювання опозиційності по відношенню до КПРС – КПУ [32, с. 110].

У цей же час фіксується (звичайно, ймовірно, що вони були і раніше, але не фіксувалися) голосування проти окремих кандидатів в депутати обласних Рад. В інформаціях обкомів про результати виборів вказувалося, скільки осіб серед тих, що мали право голосу, не взяли участі в виборах. Протягом 1970-х рр. кількість таких саботажників не перевищувала 300 осіб на область. Відносно високим був відсоток тих, хто не брав участі в виборах із релігійних мотивів – зокрема, в Одеській області вони склали до двох третин всіх відмов. Однак, основним мотивом відмови від голосування залишалася побутова невлаштованість та незадоволення соціальним становищем [2, арк. 75].

У сучасній історіографії поширеною є думка, що комуністична партія маніпулювала виборчим процесом. Однак точніше можна сказати, що радянські вибори були не результатом маніпулювання, а інструментом для виконання політичного і соціального замовлення. З одного боку, необхідно було вчасно сформувати представницький орган влади, який би легітимував управлінські рішення в умовах “централізованої демократії”, певною мірою виконуючи роль “посередника” між партійними структурами, вищими органами державної влади та суспільством. З іншого боку, суспільство позитивно сприймало саме таку модель формування представницьких (а з них – і виконавчих) органів влади, з прогнозованою системою відбору кандидатів в депутати. В 1950 – 1960-х рр. бути “народним обранцем” вважалося престижним, хай і всі знали, що до Рад призначають, а не обирають, однак Ради, на дві третини сформовані з робітників і селян, сприймалися все ж таки як “народні” органи влади.

Аналіз документів та матеріалів, що створювалися в УРСР в період підготовки до виборів у місцеві, і зокрема, обласні Ради народних депутатів, дає чітке уявлення про значення виборів як способу формування представницьких органів влади протягом всього післявоєнного періоду. Наприкінці 1940-х – першій половині 1950-х рр. вибори до місцевих органів влади в УРСР ще мали певне політичне значення. Метою їх проведення, окрім формування представницьких органів влади, було також намагання провести “очистку” управлінських структур від ненадійних осіб. Крім того, необхідно було сфор-

мувати механізми відбору кандидатів в депутати та організаційно-технічні аспекти самої виборчої кампанії. Цим можна пояснити відносно велику увагу до проведення місцевих виборів з боку партійних структур всіх рівнів. Протягом 1960-х – першої пол. 1970-х рр. в умовах відносної соціальної, економічної і політичної стабільності в радянському суспільстві ця система виборів могла працювати і працювала без збоїв.

Початок наростання системних кризових явищ в радянському соціумі в другій половині 1970-х рр. супроводжувався і певним підвищенням політичної активності, одним із проявів якої було збільшення зацікавленості до політичних подій і явищ. Саме в цей час у радянських громадян поступово виникає усвідомлення, що вибори та їх результати є цілком прогнозованими, скерованими партійними структурами, а Ради – це зовсім не “народні органи влади”, оскільки на керівні посади в виконкомах та відділах і управліннях висувають не рядових робітників і колгоспників, а керівників великих господарських та промислових об’єктів, партійних і радянських функціонерів. Саме в цей час фіксуються і відмови від участі у голосуванні, і голосування проти окремих кандидатів, і відмови трудових колективів підтримати певних кандидатів в депутати.

Отже, практична потреба реформування радянської виборчої системи виникла на початку 1980-х рр., коли недемократичність відбору кандидатів вже була закріпленою і на рівні масової свідомості; однак, вона не була здійснена. Враховуючи всю сукупність негативних чинників, можна зробити висновок, що після 1985 р. обмежитись ліквідацією окремих недоліків існуючої виборчої системи шляхом внесення невеликих змін у законодавство про вибори, які були здійснені у Законі про вибори у 1989 р., було вже недостатньо [31, с. 108]. Однак саме у 1980-ті рр. вплив партійних структур і на відбір кандидатів, і на організаційні аспекти виборів стає особливо чітко вираженим [25, с. 32–33]. Саме в цей час зрощення партійних та радянських структур найбільш чітко проявляється на всіх рівнях, особливо через гарантоване обрання до обласних Рад партійних функціонерів та збільшення частки депутатів – членів КПРС.

Радянська виборча система як спосіб формування органів місцевої влади, і як суспільне явище, і як історичне явище насправді поєднувала в собі химерні прояви демократичності, централізму і становості, поступово перетворюючись виключно на ритуал влади.

Джерела та література:

1. ЦДАГО України. Ф. 1. Оп. 25. Спр. 237. Переписка секретаря ЦК Компартии Украины по выдвижению кандидатов в депутаты ВС УРСР, информация оргинструкторського отдела ЦК Компартии Укураины и Президиума Верховного Совета УССР о провидении выборов в Верховный Совет УССР и местные Советы депутатов трудящихся. 29 апреля 1971 г. – 29 ноября 1971 г., 31 арк.
2. ЦДАГО України. Ф. 1. Оп. 25Спр. 339. Информации обкомов Компартии Украины о ходе підготовки к выборам в ВС УССР и местные Советы депутатов трудящихся. 14 июня 1971 г. – 15 июня 1971 г., 128 арк.
3. ЦДАГО України. Ф. 1. Оп. 25. Спр. 623. Предложения обкомов партии о качественном составе кандидатов в депутаты местных Советов депутов трудящих ся 14 созыва. 18 апреля 1973 г. – 25 апреля 1973 г., 83 арк.
4. ЦДАГО України. Ф. 1. Оп. 25. Спр. 626. Информация обкомов партии об итогах выборов в местные Советы депутатов трудящихся. 18 июня 1973 г. – 20 июня 1973 г., 110 арк.
5. ЦДАГО України. Ф. 1. Оп. 46. Спр. 3352. Справки, сведенья, списки секретарей обкомов КП(б)Украины управления по проверне партийными органами о составе рекомендуемых кандидатов в в депутаты областных Советов депутатов трудящихся по Украине. 26 октября 1947 г., 137 арк.
6. ЦДАГО України. Ф. 1. Оп. 46. Спр. 3353. Справки, сведенья, списки секретарей обкомов КП(б)Украины управления по проверне партийными органами о составе рекомендуемых кандидатов в в депутаты областных Советов депутатов трудящих ся по Украине. 1947 г., 218 арк.
7. ЦДАГО України. Ф. 1. Оп. 46. Спр. 3357. Справки управления по проверне партийных органов об изменениях, внесенних ЦК КП(б)У в состав кандидатов в депутаты областных Советов депутатов трудящихся. 20 декабря 1947 г., 66 арк.
8. ЦДАГО України. Ф. 1. Оп. 46. Спр. 5305. Материалы по выборам в местные Советы по Запорожкой и Херсонской областях. 1950 г., 280 арк.
9. ЦДАВО України. Ф. 2. Оп. 7. Спр. 4321. Материалы по вопросам выборов в местные Советы депутатов трудящихся. 30 октября 1957 г. – 25 ноября 1947 г., 160 арк.
10. ДАЗО. Ф. П-103. Оп. 2. Спр. 551. Протокол № 363 заседания бюро Запорожского обкома КП(б)У от 3–8 октября 1947 г., 54 арк.

11. ДАЗО. Ф. П-103. Оп. 2. Спр. 585. Протокол № 371 засідання бюро Запорозького обласного комітета КПУ от 18 листопада 1947 г., 84 арк.
12. ДАЗО. Ф. П-103. Оп. 2. Спр. 596. Протокол № 381 засідання бюро Запорозького обкома КП(б)У от 2 листопада 1947 г., 28 арк.
13. ДАЗО. Ф. П-103. Оп. 2. Спр. 1697. Протокол № 163 засідання бюро Запорозького обкома КП(б)У от 16 листопада 1950 г., 58 арк.
14. ДАЗО. Ф. П-103. Оп. 2. Спр. 1779. Інформація відділа в ЦК ВКП(б) і ЦК КП(б)У о ході підготовки виборів в Верховний Совет ССР і місцеві Совети. 1955 г., 138 арк.
15. ДАЗО. Ф. П-103. Оп. 4. Спр. 22. Протокол № 7 засідання бюро Запорозького обласного комітета от 16 лютого 1965 г., 103 арк.
16. ДАЗО. Ф. П-103. Оп. 4. Спр. 1735. Інформація горкомов і райкомов КП України обкому о виборах в місцеві Совети., 145 арк.
17. ДАЗО. Ф. П-103. Оп. 28. Спр. 226. Папка контролю за виконанням постановлення от 14 листопада 1985 г “О некоторых мерах по дальнейшему улучшению работы Советов народных депутатов“. 1985 г., 16 арк.
18. ДАЗО. Ф. Р-1315. Оп. 14. Спр. 1047. Протокол засідання исполкома Запорозького обласного Совета депутатов трудящихся № 1-30. 16–29 листопада 1964 г., 210 арк.
19. ДАЗО. Ф. П-103. Оп. 18. Спр. 224. Матеріали по питанню виборів в Ради і суди. 3 січня – 14 грудня 1953 р., 216 арк.
20. ДАЗО. Ф. П-103. Оп. 18. Спр. 487. Матеріали по питанню виборів в Ради і суди. 2 січня – 17 грудня 1957 р., 123 арк.
21. ДАЗО. Ф. П-103. Оп. 18. Спр. 642. Матеріали по питанню виборів в Ради і суди (переписка, доповідні записки). 12 січня – 8 серпня 1959 р., 100 арк.
22. Положення про вибори в обласні, міські, сільські і селищні Ради депутатів трудящих УРСР. Затвердженне Верховною Радою УРСР 28 лютого 1939 р. – К, 1939 – 16 с.
23. Указ Президії Верховної Ради Української РСР 24 вересня 1958 р. “Про порядок опублікування законів Української РСР, постанов Президії Верховної Ради Української РСР та набрання ними чинності” // Хронологічне зібрання законів, Указів Президії Верховної Ради, постанов і розпоряджень Уряду Української РСР. – Том 4. 1957-1958. – К., Держполітвидав, 1964. – С. 717-718.
24. Закон Української Радянської Соціалістичної Республіки “Про вибори до місцевих рад народних депутатів Української РСР Прийнятий на десятій сесії Верховної Ради Української РСР дев’ятого скликання – К : .Політвидав, 1981. – 32 с.

25. *Всеволожський М. М.* Партиїне керівництво Радами – запорука їх успішної роботи / М.М. Всеволожський // Зростання ролі Рад у комуністичному будівництві. – К., 1980. – С. 32–49
26. *Гелів С. Д.* Політологія: Навч. посібн. – 4-те вид., перероб. і доп., / С.Д. Гелів, С.М. Ругар – Львів : Світ, 2001. – 164 с.
27. *Корнеева Н.В.* Руководство партийных организаций Украины подготовкой и проведением выборов в местные Советы в 1959–1965 гг. (на материалах Днепропетровской и Запорожской областей) / Н.В. Корнеева // Зростання ролі Рад у комуністичному будівництві. – К, 1980. – С. 23–29.
28. *Кульчицький С.* Україна між двома війнами / С.В. Кульчицький. – К, Видавничий дім “Альтернативи“, 1999. – 236 с.
29. Політична історія України ХХ століття: В 6-ти томах \ [ред. колегія І. Курас, С. Кульчицький, Л. Нагорна, І. Солдатенков]. – Т. 6 – К, 2003. – С. 315–403
30. *Ніколаєць Ю.О.* Суспільно-політичні процеси в УРСР другої половини 1940-х–першої половини 1960 років: українська історіографія: дис. ... доктора іст. наук: 07.00.06 / Ю.О. Ніколаєць. – Київ, 2008. – 481 с.
31. *Першина Т.С.* Господарська номенклатура в Україні. 1943–1945 рр. / Т.С. Першина. – К, 1997. – 116 с.
32. *Рисич Й.* Вибори: від формалізму до демократизму (досвід України в 70 – 90-і роки ХХ ст.) / Й. Рисич, Л. Литовченко // Вісник ТДТУ. – 1996. – № 1. – С. 101–111.

Тетяна Молдавська (Запоріжжя, Україна). Вибори до обласних Рад депутатів: організаційні аспекти (на прикладі південних областей УРСР)

Стаття присвячена висвітленню та аналізу організаційних аспектів проведенню виборів до обласних Рад депутатів південних областей УРСР. Розглядаються правові засади виборчих кампаній, особливості висування кандидатів у депутати, роль партійних структур у цьому процесі.

Ключові слова: обласні Ради, вибори, депутат, каденція, КПУ.

Татьяна Молдавская (Запорожье, Украина). Выборы в областные Советы депутатов: организационные аспекты (на примере южных областей УССР)

Статья посвящена описанию и анализу организационных аспектов проведения выборов в областные Советы депутатов южных областей УССР. Рассматриваются правовые нормы избирательных кампаний, особенности

выдвижения кандидатов в депутаты, роль партийных структур в этом процессе.

Ключевые слова: областные Советы, выборы, депутат, каденція, КПУ

Moldavska Tatiana (*Zaporizhzhia, Ukraine*). **The election in the Regional deputy Councils: organization aspects (in terms of southern regions of Uk SSR)**

In the given article is analysed making of legislative normative base concerning regional Councils formation, their activity and changes in system of departments and head offices. Examined stages and forms of carrying of election campaigns in South Ukraine region

Key words: regional Council, elections, deputy, cadence, CPU